

УДК 322:324(477.8)

У. Яцишин

Національний університет "Львівська політехніка"

ЦЕРКОВНО-ПАРТІЙНА ВЗАЄМОДІЯ У ВИБОРАХ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

© Яцишин У., 2008

Проаналізовано специфіку взаємодії політичних партій із церквою та релігійними організаціями під час виборів, які проходили на західноукраїнських землях, коли вони входили до складу Польщі.

The specific of interaction between political parties and the church and religious organizations in elections in Western Ukraine, when this lands where a part of Poland, was analyzed.

Розпад Австро-Угорської імперії ознаменував початок нового етапу соціального та громадсько-політичного розвитку Західної України. Для нас цей період викликає великий інтерес, оскільки значна частина західноукраїнських земель перейшла у повне підпорядкування Польщі, яка у своїх взаєминах із українцями тепер не була обмежена австро-угорським законодавством. По-друге, саме у цей період активізувалися партії та об'єднання християнського спрямування, і такі, що утворювалися духовенством. Беручи участь у виборах, які проходили у цей період, ці організації спрямовували свій вплив на духовенство і вірян, могли розраховувати на їхню підтримку.

Отже, партійно-церковна взаємодія у виборчих процесах, які проходили на українських землях, що входили до складу Польської держави у міжвоєнний період, потребує, на нашу думку, додаткового висвітлення та аналізу.

Мета роботи полягає у розкритті ролі церкви і духовенства у виборчих процесах в Західній Україні у міжвоєнний період, а також їхньої взаємодії з українськими політичними партіями.

Ця проблема недостатньо висвітлена у вже наявних дослідженнях україно-польських відносин у міжвоєнний період, також немає окремих монографій, які розкривають цю проблему. У статті широко використовуються джерела з досліджуваного періоду, зокрема преса, а також окремі питання, які стосуються цієї теми, з робіт О. Єгрешій, В. Литвина, М. Кугутяка.

Церква і організації клерикального спрямування завжди займали активну позицію у розвитку виборчих процесів в Західній Україні. Особливо це проявилось у міжвоєнний період, коли вони прямо або опосередковано долучалися до діяльності політичних партій та їхніх передвиборчих кампаній. У цьому контексті нашу увагу привернули вибори, які проходили на землях Польщі у 1935 р. У виборах попередніх років ще не брала участь жодна клерикальна партія, але без участі духовенства не обійшлося. Для прикладу, у виборах до польського сейму та сенату 1928 р. брало участь популярне тоді Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), утворене у 1925 р. із різних партійних груп, в діяльності якого активну участь брало греко-католицьке духовенство [6, с. 20].

Такий стан речей пояснюється тим, що свою підтримку УНДО надало Українське християнське об'єднання (УХО), яке утворилося з ініціативи Г. Хомишина у 1925 р. і складалося переважно з духовенства. Її мета полягала у згуртуванні усіх християн та домагання, щоб партії у своїй діяльності виступали згідно з духом і наукою католицької церкви. Їхня участь у складанні передвиборчих списків не зводилася до пасивних закликів проявляти християнське сумління. На їхню думку, якщо партії, а конкретніше УНДО, розраховують на голоси вірян, то УХО має право висувати свої вимоги щодо кандидатів партій, "...які хочуть співпрацювати в згоді з католицькими кругами" [7]. Як наслідок, до народного комітету цієї партії увійшли 24 священники.

Отже, УХО долучилося до передвиборної боротьби, використовуючи можливості власної преси. У ній публікувалися не лише звернення до громадян з описом тих моральних характеристик, які повинні бути притаманні кандидату-християнину, але й цілком конкретні заклики голосувати за кандидатів від УНДО, бо "основою її є засади християнської віри та моралі, як також, що боронитиме інтересів греко-католицької Церкви в Галичині". Це, на їхню думку, вирізняє цю партію від інших, що братимуть участь у цих виборах [8].

У травні 1928 р. Г. Хомишин на зборах Станіславської єпархії запропонував перетворити об'єднання на партію – Українську Католицьку Народну Партію (УКНП), у програмі якої була закладена концепція

широкої автономії Галичини у складі Польщі. Програмні засади цієї партії ґрунтувалися на ідеях О. Назарука, сформульованих в його праці "Ідеологічні основи Української Католицької Народної партії" та певною мірою державотворчій концепції С. Томашівського [6, с. 25].

Створення цієї партії збіглося із загостренням напруження між Польщею та Західною Україною. Президент Ю. Пілсудський розпустив парламент і призначив нові вибори. Після чого відбулися акти протесту Української Військової Організації (УВО) з українського боку та акція "пацифікації" (умиротворення) з польського. Метою цієї акції був терор селян через проведення поліцією, а згодом і військами, обшуків та арештів. Отже, польські власті намагалися послабити українські політичні сили перед виборами. Результатом зловживань з боку місцевої адміністрації було 20 місць у сеймі і лише 4 у сенаті для українців із Галичини. Безпартійний блок співпраці з урядом, організований прихильниками Ю. Пілсудського для перемоги на виборах, набрав 47 % голосів загалом по краю і 82 % на тероризованих територіях [10, с. 432–434].

На відміну від станіславського єпископа Г. Хомишина, митрополит А. Шептицький не був оптимістично налаштований щодо можливості українсько-польського порозуміння. У 1930 р. він виступив з ідеєю створення Українського Католицького Союзу (УКС), який би зміг об'єднати широкі верстви українського суспільства на засадах християнських принципів. Союз не мав чіткої політичної програми, тому до його лав могли вступити представники різних політичних сил, які були б українцями християнського віросповідання. УКС виступила за об'єднання українських земель у незалежну державу. В цьому питанні Союз розходився із Г. Хомишином та його новою партією – Українська народна обнова (УНО) [9, с. 71].

Свої цілі УКС визначила так: "У справах політики будемо стояти на становищі прав української нації до всебічної організації власних форм життя. Будемо, очевидно, цікавитися також усіми проявами актуальної політики та подіями дня, оцінюючи їх крізь призму засад, на яких спертий Український Католицький союз" [11]. Водночас А. Шептицький запевнив, що союз не є і не повинен бути партією у звичному розумінні. Митрополит зазначив, що УКС може називатися партією у тому розумінні, що це є група людей, які хочуть мати вплив на політику, виступати єдиною силою в низці політичних справ і мати в них свою спільну, точно окреслену платформу. До діяльності Союзу долучилися, окрім А. Шептицького, також єпископи та інші представники духовної та світської інтелігенції. Варто зауважити, що ця організація надала підтримку УНДО, про що свідчить факт, що органі УКС "Мета" час від часу з'являлися статті, які висвітлювали життя УНДО, його звернення до громадян, особливо напередодні виборів.

Вибори до польського сейму і сенату у 1935 р. припали на період нормалізації україно-польських відносин. Каменем спотикання на цих виборах стала нова, написана напередодні, виборча ординація. Право вибору отримали всі громадяни держави з вищою освітою та середньою освітою місцевого рівня (крім гімназій та учительських семінарій). Також право голосу на виборах до сенату мали всі греко-католицькі священники, учителі, усі особи, які мали старшинський ступінь та усі представники волоських, міських і повітових управ. При цьому, щоб потрапити до списків виборців, ці ступені потрібно було документально підтвердити [16].

Нова виборча ординація до сейму й сенату також позбавила всіх виборців права пропонувати своїх незалежних кандидатів на постів чи сенаторів. На основі цієї ординації виголошувати кандидатів мала право лише окрема колегія делегатів волосних, повітових і міських рад та різних урядових палат, які були залежними від урядових адміністраційних чинників. Отже, парламентське представництво, яке б сформувалося на підставі цієї виборчої ординації, мало б характер урядового представництва [16].

Керівник УНДО В. Мудрий запропонував напередодні виборів завершити антиукраїнську діяльність уряду і зобов'язався припинити конфронтацію. "Нормалізація" не була принциповою угодою, а швидше тактичним компромісом. Її завершенню сприяла боротьба, яка розгорнулася в урядових колах і всередині українського політичного табору [10, с. 452].

У зв'язку з цим компромісом провід УНДО і партія Г. Хомишина УНО через свою пресу почали вести агітацію з метою схилити своїх прихильників голосувати за того польського кандидата, який стоїть на першому місці компромісного списку. Річ у тім, що виборча ординація, ухвалена з приводу цих виборів, допускала можливість того, щоб виборець міг обирати з назначених кандидатів тих, за кого хоче голосувати. У такому разі виборець перекреслював лінією той квадратик, який на виборчій картці надрукований біля кожного кандидата. Коли виборець не робив цієї позначки на виборчій картці, але віддавав її такою, як вона є, тоді його голос віддавався за того, хто стоїть першим у списку і за того, хто надрукований як другий кандидат. Тому у газеті "Діло" зазначалося, що важливою вимогою виборчого компромісу є те, щоб виборці віддавали картки без жодних креслень, бо лише такий випадок буде запорукою того, "що голоси не будуть розбиті і що виберуть свого кандидата" [3].

Від УНО до сейму балотувався голова партії І. Волянський, і о. Р. Лободич, відповідно, балотувався до сенату. У цих виборах УНДО співпрацювало з УКС, мало змогу висвітлювати свою позицію у підконтрольному УКС часописі "Мета", у такий спосіб могло розширити електорат. [6, с. 42] Решта політичних сил, а саме Українська Соціально-Радикальна партія (УСРП), Українські соціал-демократи та націоналісти з партії "Фронт національної єдності" прийняли рішення бойкотувати вибори [15]. Це, на думку Г. Хомишина, могло лише зашкодити українцям краю. Єпископ обґрунтовував свою позицію негативними наслідками, які мав бойкот виборів 1922 р., коли послами до сейму стали переважно поляки та "5 негідних українського національного імени т. зв. хлібоїдів, представниками українського народу" [14].

Радикали не погоджувалися з цією думкою, наводячи низку аргументів. По-перше, на виборах 1922 р. не було загального українського бойкоту, а тому у виборах взяли участь українці Волині, Полісся, Підляшшя і Холмщини і там послами було вибрано лише українців, щоправда, в блоці з євреями. Отже, у сеймі була складена, на думку радикального "Громадського голосу", доволі сильна українська репрезентація, яка складалася з 20 незалежних послів. До того ж у виборах того року у Галичині брали участь українці-клерикали під проводом о. Ількова, який ввійшов у порозуміння з тодішнім польським урядом й отримав п'ять мандатів у сеймі [17].

Польську сторону влаштовувала присутність на виборах 1935 р. представників лояльної до польської влади партії Г. Хомишина. Ця обставина спричинила низку прихильності виборців до кандидатів від УНО, які, щоправда, отримали місця в сеймі та сенаті. Крім греко-католицького представництва, участь у виборах взяло православне духовенство Волині. Воно, разом з керівниками володимирського Волинського Українського Об'єднання (ВУО) та прихильниками УНДО підписало у Володимирі відповідну резолюцію [3].

Отже, можна констатувати, що ці вибори до сейму та сенату проходили під знаком протистояння двох течій, які мали прихильників і противників. Одна течія виступала за те, щоб брати участь у виборах і закликала українське населення до голосування, а інша течія спрямовувала свої зусилля на те, щоб переконати українців бойкотувати вибори і тому не висувала своїх кандидатів. У цих умовах політичні організації УНДО і УНО, які зблокувалися у виборах і досягли компромісу з урядом, мали виборчу свободу рухів і не відчували звичних утисків з боку місцевої адміністрації [5].

Характерно, що незадоволеними новою виборчою ординацією були не лише українські політичні сили, але й опозиційні польські. За бойкот виборів виступили: Польське Сторонництво Народове (т. зв. ендеки), Начальна Рада Польської Партії Соціалістичної та Польська клерикальна католицько-християнська партія [18]. Тому на корінних польських землях при сеймових виборах голосувала переважно меншість. У Східній Галичині участь у виборах була доволі велика. Із 15 східногалицьких округів 14 українських кандидатів одержали мандати. Варто зауважити, що українські кандидати здебільшого отримали по кілька тисяч голосів менше, ніж польські. Очевидно, польські виборці не завжди дотримувалися передвиборної умови, на відміну від українців, які показали велику дисциплінованість [4].

Іншою причиною, чому провід УНДО закликав виборців голосувати за польських кандидатів, було те, що він боявся, що під час сенатських виборів польська сторона не буде готова вибирати українців на сенаторів. Спершу відбулися правибори делегатів, які мали з'їхатися 15 вересня 1935 р. до воєводських міст і там вибрати 64 сенаторів. Крім них, до сенату мали увійти ще 32 сенатори, призначені президентом держави. З 543 делегатів, обраних у Львівському, Тернопільському, Станіславському воєводствах та Волині, було лише 22 українці. Тому побоювання УНДО були небезпідставними [13].

Виборчим правом до сенату володіли лише ті особи, які мали польські військові медалі, вищу чи фахову освіту, вчителі, офіцери та ті особи, які належали до волосних, повітових та міських управ. Селяни, робітники та трудова інтелігенція втратили право голосу. Право висувати кандидатів мали тільки так звані Окружні Виборчі Колегії, до яких входили лише кілька десятків делегатів, вибраних волоськими, повітовими і міськими радами, торгово-промисловими, ремісничими та іншими урядовими палатами, управами деяких професійних спілок і організацій лікарів, адвокатів та техніків [12].

Законодавчо волосні та повітові ради були залежними від староств і адміністраційна влада мала право їх розпускати. Отже, малоімовірним було, щоб вони обирали незалежних делегатів до виборчих колегій, які згодом змогли б обрати незалежного кандидата. Навіть якби волости висунули українських незалежних делегатів, то й у тому разі вони були б у меншості проти інших делегатів від міських і повітових рад, різних урядових палат та польських професійних і суспільних організацій. Отже, складалася ситуація, коли до 90 % усіх делегатів або належали до санаційного табору, або були залежними від нього. За такого стану речей виборчі колегії могли визначити тільки польських кандидатів із санаційного табору, а з-поміж українців тільки ті особи, які увійшли в спілку та порозуміння з ним [12].

У результаті домовленостей УНДО та УНО з урядом останній погодився поставити по одному кандидату з цієї групи у виборчих округах Східної Галичини. В інших округах на Лемківщині, Поліссі, Холмщині та на Волині з цієї групи кандидатів загалом не було [12].

До новообраного сенату увійшли урядники, військові, колишні міністри або воєводи, дідичі та промисловці. На підставі компромісу від УНДО, УВО та УНО сюди увійшли колишній сенатор та урядник львівського воєводства В. Децикевич, зі станіславського воєводства о. Любодич, з тернопільщини колишній посол від УНДО О.Луцький та колишній сенатор з Волинського відділу ВУО М. Маслов [2].

Як вже зазначалось, у виборах до сейму та сенату 1935 р. брала участь партія Г. Хомишина. Вона не представляла позицію усієї Греко-Католицької Церкви. Щоправда УНДО, з якою співпрацювала партія єпископа, отримувала підтримку із святоюрської гори. Отже, можна помітити, що навіть всередині Греко-Католицької Церкви існувала неоднорідність поглядів щодо тих чи інших політичних подій і тому рівні дозалучення священнослужителів до політичного життя Західної України були різними. Наприклад, єпископ Г. Хомишин, на відміну від більшості греко-католицького клиру, вирізнявся особливо лояльним ставленням до польської влади. Це не було викликано великою прихильністю єпископа до уряду, але прагненням до мирного співжиття обох народів шляхом взаємних поступок та компромісів.

Отже, духовенство УГКЦ у деяких політичних справах розділялося на прихильників політики митрополита А. Шептицького або єпископа Г. Хомишина. Напередодні виборів вони часто співпрацювали з різними політичними силами. Але були й такі політичні партії, які не вбачали можливості такої співпраці, оскільки були вороже налаштовані якщо не проти усієї церкви, то проти діяльності церковного клиру у громадсько-політичному житті краю. Негативно налаштованою до церковної верхівки була Українська Радикальна партія (УРП), яка у своєму часописі "Громадський голос" часто говорила про це. На її погляд, священники упродовж віків здобули вплив і довіру населення, але не повертають їх на користь народу [1]. Незважаючи на подекуди неоднозначне ставлення деяких політичних груп та осіб до особи митрополита А. Шептицького, не можна не констатувати, що він був помітним громадським і навіть політичним діячем.

Враховуючи авторитет Греко-Католицької Церкви серед населення регіону, її вплив на духовне життя, стає очевидним, що блокування деяких політичних партій з клерикальними перед виборами, або активна їхня співпраця з релігійними організаціями, могли істотно посилювати позиції партій. Водночас практика показала, що це не є обов'язковою умовою перемоги на виборах. Західноукраїнське населення у питаннях політичних звикло робити певні висновки і діяти швидше з огляду на суспільно-політичні події, ніж через політичні прихильності свого душпастиря.

1. Б.П. Духовенство і Україна // Громадський голос. – 1924. – 23 лютого.
2. Вибори до сенату // Громадський голос. – 1935. – 21 вересня.
3. Вибірчі настрої // Громадський голос. – 1935. – 7 вересня.
4. Висліди виборів // Мета. – 1935. – 15 вересня.
5. До підсумків передвиборчої кампанії // Мета. – 1935. – 8 вересня.
6. Єгрейшій О.І. Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння (1904–1939). – Івано-Франківськ, Плай, 2001. – 71 с.
7. Катон. Українська Християнська Організація і вибори // Нова зоря. – 1928. – 29 січня.
8. Катон. Ще на тему відношення Українців-католиків до виборів // Нова зоря. – 1928. – 1 березня.
9. Кугутяк М. Андрей Шептицький у національно-визвольних змаганнях українського народу // Спадщина Митрополита Андрея Шептицького в національному й духовному відродженні України. – Івано-Франківськ.: Плай, 2000. – С. 66–75.
10. Литвин В.М. Україна: міжвоєнна доба (1921–1938 рр.). – К.: Вид. дім "Альтернативи", 2003. – 512 с.
11. Наша мета // Мета. – 1931. – 15 березня.
12. Про теперішні соймові вибори // Громадський голос. – 1935. – 27 липня.
13. Про сенатські вибори // Громадський голос. – 1935. – 14 вересня.
14. Суцільними лавами до виборів! // Мета. – 1935. – 25 серпня.
15. Українські політичні партії і вибори // Громадський голос. – 1935. – 20 липня.
16. Українські соціалісти-радикали і нові вибори // Громадський голос. – 1935. – 13 липня.
17. Ще про участь і неучасть у виборах // Громадський голос. – 1935. – 10 серпня.
18. Як хто ставиться до виборів // Громадський голос. – 1935. – 13 липня.